

PRIKAZ GERIONA NA BRONČANOM PRSTENU IZ OŠANIĆA KOD STOCA

S n j e ž a n a V a s i l j

UDK:904:391.7(497.6Stolac)

Izvorni znanstveni rad

Snježana Vasilj

Fakultet hrvatskih studija

Sveučilište u Zagrebu

Autorica analizira prikaz gorostasa Geriona na brončanom prstenu – pečatnjaku iz Ošanića kod Stoca. Heraklo na svom X. zadatku ubija troglavog diva Geriona otevši mu stada i vraća se u Grčku. Heraklov kult posebno je važan u južnoj Italiji i na Siciliji te na istočnoj obali Jadrana što prati ranu grčku kolonizaciju. Nalaz ukazuje na vezu ovog središta ilirskih Daorsa u zaleđu istočnojadranske obale sa etruščanskim radionicama konca 6. i 5. st. pr. Kr.

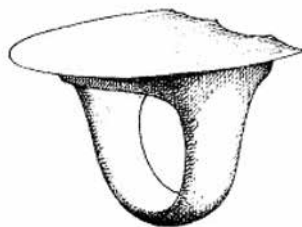
Gradina u Ošanićima kod Stoca u Hercegovini, plemensko središte ilirskih Daorsa, istaknut je primjer protourbanog naselja u neposrednom zaleđu istočnojadranske obale.¹ Tijekom arheoloških istraživanja (1963.- 1990. g.) otkriveni su dijelovi gradskih bedema, sakralnih, stambenih i gospodarskih objekta te raznolik arheološki materijal.² Osobito se ističu pojedini primjerci nakita što odražava visoki gospodarski domet zajednice odnosno društveni status naručitelja i kul-

¹ M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Split 1976., 26, 54, 80; Z. Marić, »Ošanići-centar Daorsa, kulturno-historijske značajke«, *Jadranska obala u protohistoriji* (kulturni i etnički problemi), Simpozij u Dubrovniku 1972., Zagreb 1976., 247-254.

² Z. Marić, »Die hellenistische Stadt oberhalb Ošanići bei Stolac (Ostherzegovina)«, *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission* 76, Mainz am Rhein 1995., 30-72; Z. Marić, »Rezultati istraživanja utvrđenog ilirskog grada kod Ošanića blizu Stoca (1890.-1978.)«, *Hercegovina* 1(9), Mostar 1995., 45-93; Z. Marić, »Helenistički utjecaj na ilirsko pleme Daorse«, *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (dalje CBI ANUBiH) 31/29, Sarajevo 2000., 37-51; N. Cambi, »Arheološki pogled na probleme istraživanja, konzervacije, rekonstrukcije i prezentacije ilirskog naselja na Ošanićima«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadaru* 32, Zadar 1993., 45-50; N. Cambi, »Narona u odnosu prema bosansko-hercegovačkom zaleđu u ranoj antičici«, *Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih kulturnih kretanja u jugoistočnoj Europi*, Sarajevo, 1988., 39-56.

Prsten iz Ošanića kod Stoca

Crtež prstena iz Ošanića kod Stoca (Sead Čerkez)

turološke kontakte s visoko razvijenim civilizacijama mediteranskog svijeta.³ To neosporno pokazuje i prsten s jedinstvenim ikonografskim prikazom Geriona koji se ovdje prikazuje.⁴

Masivni brončani prsten pečatnjak,⁵ na kojem je u negativu reljef odraslog muškarca s gornjim dijelom tijela postavljenog *enface* i nogama u profilu. Naglašena muskulatura u širokom iskoraku - trčecem stavu, ukazuje na izražen napor osobe u pokretu. To potvrđuju mišići potkoljenica i položaj stopala oslonjenih na podlogu prikazanu jednostavnom ravnom crtom s nizom kosih ukrasa u donjem

³ Z. Marić, op. cit. (2a) 30-72; R. Gebhard, »Aus der Werkstatt eines antiken Feinschmiedes – Zum Depotfund von Bei Stolac in Jugoslawien«, *Zeitschrift für Schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte*, 48/1, Zürich 1991., 2-11; Z. Marić, op. cit. (2c), 37-51; B. Marijan, »Naseobinski obrambeni sustavi helenističkog doba u stolačkom kraju«, *Stolac u povijesti i kulturi Hrvata, Humački zbornik - IV.*, Stolac 1999., 73-91.

⁴ Prsten se nalazi u privatnoj zbirci prof. dr. sc. Miroslava Palamete kojem ovom prigodom iskazujem svoju iskrenu zahvalnost.

⁵ Kružna ukrasna ploča je promjera 3,60 cm s manjim oštećenjem na desnoj strani te obručem za prst veličine 2,50 x 2,20 cm polukružnog presjeka širine 0,70 cm i težine 30,62 gr.

Borba Geriona i Herakla na crnofiguralnoj atičkoj vazi iz Vulcija, Pariz, Cabinet des Médailles, Bibliothèque nationale de France, 202. (prema www.theoi.com)

dijelu prstena. Peta lijevog stopala čvrsto je oslonjena na podlogu, a prsti, zbog širokog iskoraka, vidljivo podignuti. Naprotiv, prsti desnog stopala su na podlozi, dok je peta podignuta. Prikazani lik osebnim čine tri glave na jednom torzu - srednja prikazana s potiljka, a druge dvije, postavljene skoro na ramenima u profilu, okrenute na lijevu i desnu stranu. Iako crte lica nisu u detaljima raspoznatljive, na glavama se vide kacige s naglašenim krestama i štitnici za lice osobito na onoj s desne strane. Osim toga u lijevoj ruci osoba drži okrugli štit (*peltis*), a u desnoj kraći mač (*ksifos*).⁶

Reljef na prstenu dozvoljava na tijelu raspoznati i dijelove oklopa. Na gornjem dijelu, s izuzetkom desnog ramena, teško je prepoznatljiv, dok je na donjem, od struka do koljena, skoro u detaljima raspoznaje oklop koji se kopčao remenom. Za remen je pričvršćen niz kožnih traka koje se, zbog naglašenog pokreta, vidljivo lepezasto šire oko bedara. Od ostale obrambene opreme vide se i knevide prepoznatljive na potkoljenicama. Reljefu pripadaju i dva identična motiva smještena u slobodnim prostorima pored nogu prikazane figure. Radi se o dva niza zrakastih ureza raspoređenih ravnomjerno s obje strane ovalnog rebra.

Ikonografski sadržaj ovog reljefa pripada opusu Heraklovih djela, točnije odnosi se na njegov X. pothvat vezan za Gerionovo stado.⁷ Troglavi div Gerion, rođen s tri tijela spojena u struku i sa šest ruku sin Hrisaora i nimfe Kaliroje⁸ bio

⁶ *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, de Ch. Daremberg et E. Saglio, New York - Oxford, Oxford University press, 2003., 527.

⁷ *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*, BAND IV, Basel 1988., 187; R. Hard, *The Routledge Handbook of Greek Mythology*, Based on H. J. Rose's Handbook of Greek Mythology, London and New York 2004, 264-267; W. Burkert, »Le Mythe de Geryon: perspectives préhistoriques et tradition rituelle«, u: Bruno Gentili, Giuseppe Paioni (eds.), *Il mito Greco* (Urbino 1973.), Rome 1977., 273 - 284.

⁸ Γηρυών, sin Hrisaora (Posejdonov i Meduzin sin) i Kaliroje, nimfe Ocenaide, (kći Titana

Heraklo na moru u Helijevoj zdjeli, Rim, Museo Gregoriano Etrusco, n. 205336

je gospodar »crvenog otoka« Eritije, zemlje na krajnjem zapadu tadašnjeg antičkog svijeta. Na njezinim bogatim pašnjacima paslo je njegovo, po ljepoti, čuveno stado. Upravo to stado je, na zahtjev Euristeja, Heraklo trebao oteti i dotjerati u Grčku.⁹

Heraklo je, na svom putu, bio suočen s brojnim izazovima. Prema nekim izvorima,¹⁰ putujući sjevernom Afrikom na zapad, nakon Libije prokopao je kanal i razdvojio dva kontinenta, Europu i Afriku, po drugima je, razdvajajući stijene, otvorio Gibraltarski prolaz, pa čak i da je suzio tjesnac, kako bi strašnim morskim nemanima iz Oceana spriječio ulaz u Sredozemno more.¹¹ Taj čin simbolično je obilježen podizanjem dvaju ili više stupova na svakoj strani, Gibraltara (danas, pretpostavlja se, planine Kalp u Europi i Abila u Africi).¹² Budući da takav pothvat nije mogao ostvariti sam, trebao je pomoć besmrtnih bogova. Kad je spre-

Oceana i Tetide). LIMC, BAND IV, Basel 1988., 186-190; T. H. Carpenter, *Art and Myth in Ancient Greece*, Thames&Hudson, Ltd. London 1991., 126 – 127; M. Noussia-Fantuzzi, »A Scenario for Stesichorus' Portrayal, oft he Monster Geryon int he *Geryoneis*«, *Conf. Greek Potery in Italien*, Georgetown Uni. At Villa le Balze, Fiesole 2007., 235 – 259.

⁹ Hesiod, *Theogony* 287. ff; Stesichorus, *Gery. Frag. S 10,11,87*; Pseudo-Apollodorus, *Bib. 2.106*; Pseudo - Hyginus, *Fab. 30*) Strabon, *Geo. 3.2.13*; Plinije St. Pr. 4.120; Seneca, *Herodes Fureus*, 231. Ff, 480; Oppian, *Cynegetica* 2. 100 ff.

¹⁰ Diodor Sikulski, *Bib. 4. 18. 2*), R. Hard, *op. cit.* (7) 265)

¹¹ Diodor Sikulski, *Bib. 4. 18*; Pomponije Mela: *I, 5, 3*; Apollodor, *Bib, 2. 5. 10* - Diodor Sikulski, *Bib. 4. 18. 2*; Pseudo-Apollodor, *Bib. 2. 106 – 109*).

¹² R. Hard, *op. cit.* (7), 264.

U borbi s Gerionom, Heraklo se koristio strijelom natopljenom krvlju Hidre iz Lerneje koju je ubio u svom II. pothvatu. Daremberg (*op.cit.* 6), Stesichorus, *Gery. Frag. S17*; Ptolomej Hefestion iz *Phoitya Hyriobiblon, 190*.)

Skarabej-gema s prikazom Geriona, karneol, Hamburg,
Museum für Kunst und Gewerbe 1964, 309 ((prema LIMC, 104, 6b))
Skarabej-gema s prikazom Geriona, karneol,
Rim, Villa Giulia, EtrSk Nr. 455 (prema LIMC, 105, 6d)

mao za svoje pothvate Hermes mu je darovao mač, Apolon zlatni luk i ubojite strijele, Atena zlatnu odjeću i štit, a Hefest brončani oklop i neprobojnu kacigu.¹³ U ovom pothvatu nije ih koristio. Prihvatio je samo pomoć Helija koji mu je ustupio zlatni pehar s pomoću kojeg se uspio izboriti sa strahotama nemirnog mora i doploviti do daleke Eritije.¹⁴ Upravo je ta epizoda prikazana na reljefu prstena s Ošanića. Helijev pehar vjerojatno predstavljaju dva ovalna motiva smještena u slobodnim prostorima uz noge Geriona, dok je ocean predstavljen ravnom linijom s nizom kosih ureza.

Do izravnog sukoba dvojice junaka došlo je na planini Abant, nakon što je Heraklo ubio Gerionovog pastira Euritiona i Orta, dvoglavog psa čuvara stada. Gerion pritom nije bio sam. Na njegovoj strani našle su se dvije božice. Atena je »pozivala«, svog strica, goniča konja, moćnog Posejdona na obećanje Gerionu da će mu pomoći, i Hera koja se izravno umiješala, ali i povukla nakon što je bila ranjena Heraklovom strijelom.¹⁵ U takvom dvoboju Gerion se nije mogao obraniti niti sebe niti svoju imovinu. Sve tri njegove glave Heraklo je prostrijelio jednom strijelom. Mjesto Gerionove smrti tradicija različito obilježava. Po nekim izvorima njegov grob se nalazio u dalekoj Lidiji, gdje su vjerovali da ostaci jednog kostura iznimne veličine mogli pripadati samo Gerionu ili u Gadeiri na krajnjem zapadu Europe gdje se uz Heraklov hram spominjao i Gerionov grob. Na tom mjestu izraslo je drvo iz čije su kore kapale kapi krvi slično kao zlato iz Helijadinih topola.¹⁶ Nakon što je Heraklo ubio Geriona i došao u posjed njegovog stada i smjestio ga u pehar boga Helija te zajedno s njim napustio Eritiju uputivši se na složen i težak povratak u daleku Grčku.¹⁷

¹³ Hesiod, *Theog* (Apolodor: 122, 141, 161, 318-319.)

¹⁴ Pseudo-Apollodor, *Bib.* 2. 106 – 109; Stesichorus, *Gery. Frag.* S17

¹⁵ Stesichorus, *Gery. Frag.* S17; Ptolomej Hefestion iz Phoitya Hyriobiblon, 190.

¹⁶ Strabon, *Geo.* 3.3.13; (*Fil.* 5. 4-5).

¹⁷ Heraklov povratak u domovinu zapravo je kroz mitologiju i predaju sačuvana tradicija do kuda su najdalje na zapad grčki kolonisti stigli još početkom 11. st. pr. Kr. B. R. Osborne,

Iako ubijen od moćnog Herakla Gerion je ne rijetko inspirirao antičke pisce i umjetnike. Stezihor mu je već u 7/6. st. pr. Kr. posvetio svoju *Geroneidu*.¹⁸ Pauzanija ga spominje kroz vrijedna umjetnička djela u hramu Harita, Faene i Klete u Amikli (Sparta) u kojem je Batiklo iz Magnezije napravio prijestolje s prizorom Herakla s Gerionovim govedima (*III 18*), zatim u hram u Olimpiji (*V 10*) s prizorom Heraklovog pothvata protiv Geriona, te kovčeg Kepsela u Herinom hramu gdje su kako piše Pauzanija »u Gerionu međusobno postavljena tri čovjeka« (*V 19*).¹⁹

U likovnoj tradiciji Grčke i istočnog Mediterana bilo je uobičajeno Geriona prikazivati s tri glave na tri zasebna tijela spojena u struku, kako je vidljivo na antičkim crnofiguralnim vazama 6. st. pr. Kr.²⁰ Na Zapadu je češće prikazan s tri glave na jednom tijelu²¹, a taj ikonografski tip nalazi se i na prstenu iz Ošanića. Isti način likovnog predstavljanja troglavog diva, karakterističan za prostore zapadnog Mediterana, potvrđuje i vrlo bliska skulptura Geriona iz Muzeja u Lionu.²² S prepoznatljive tri glave, položajem ruku, s elementima vojne opreme, izrazom lica i čitavim svojim stavom, ali s nesumnjivo grčkom mitskom podlogom dovodi se u vezu sa sličnim proizvodima nastalim negdje na prostoru Italije gdje ovakve skulpture nisu rijetke.²³ Osim u Etruriji, susreću se u njezinim središnjim i južnim krajevima, također na Siciliji i Sardiniji.²⁴ Prema tome čini se primjerenim ovaj prsten umjetničko-tehnički vezati za neku od etruščanskih radionica nakita gdje je mogao nastati zadnjih desetljeća 6. ili tijekom 5. st. pr. Kr.

To ne iznenađuje jer te krajeve, sve do u rimsko doba, tradicija značajno veže za Heraklov kult. U južnoj Italiji i Siciliji Heraklo je boravio nakon što je izvršivši

»Early Greek colonization? The nature of Greek settlement in the West«, u: Nick Fischer, Hans van Wees (eds.), *Archaic Greece: new approaches and new evidence*, London 1998., 251 – 269; B. Pavlek, »Heraklo i kolonizacija«, *Latina et Graeca*, n.s. 31, Zagreb 2017., 5-16.

¹⁸ M. Noussia-Fantuzzi, *op. cit.* (8), 234-259.

¹⁹ Pauzanija, *Vodič po Heladi*, Logos, Split 1989., 173, 257, 268.

²⁰ LIMC, *op. cit.* (7), 106 (13, 14, 16)

²¹ *Idem*, 107 (17, 22)

²² Skulptura Geriona (vis. 20,4 cm, šir. 8,5 cm) je izlivena na način što su na ramena, s obje strane centralne glave, dodane još dvije manje. Troglavi Gerion prikazan je frontalno s podignutom desnom rukom u kojoj se nekad nalazio mač, dok je u lijevoj, vjerojatno bio štit. Vidljiva je i oprema karakteristična za hoplite s kratkom tunikom i knemidama na potkoljenicama. Na glavama su se nalaze kacige sa štitnicima za obraze slične onima korinskog tipa s krestom koje nedostaju. Radi se o ostavštini iz kolekcije Jacques-Antoine Lambert iz 1850. g. ADAM 1985 – 2, 577-609, 584, fig. 6, u kolekciji Antička Italija pod. br. 23; D. Brachlianoff, C. Briend, P. Durey, *Guide des collections*, Lyon-Paris, 1995, 51; S. Boucher, »La collection étrusque du Musée des Beaux-Arts de Lyon«, *Bulletin des Musées et Monuments Lyonnais*, 1964 -3, vol. III, 67-79, 68-206, fig.3.

²³ »Die Welt der Etrusker«, *Archäologische Denkmäler aus Museen der sozialistischen Länder*, Staatliche Museen zu Berlin, Haptstadt der DDR, Altes Museum, von 4. Oktober bis 30. Dezember 1988, Henschelverlag Berlin, 1988, D 4.1.2., 300, sl. 353.

²⁴ Zanimljiv je podatak koji govori da su Rimljani pri zauzimanju etruščanskog grada Vulsinija zaplijenili više od 2000 ovih skulptura. Spominje ih i rimski pjesnik Horacije. On, svom kolegi, Juliju Floru, piše da skuplja tirenske skulpture koje jako cijeni, (podaci prema B. Gavela, »Etrurci«, *Susret s umjetnošću* 3, BIGZ, Beograd 1978. 43-44.

Brončana skulptura Geriona iz etruščanske kolekcije Musée des Beaux-Arts u Lyonu

svoj X. zadatak. Put ga je s Gerionovim stadom od Eritije u Španjolskoj, preko Pirineja i Galije, gdje je osnovao njezin glavni grad Alesiju,²⁵ preko Alpa, kroz Liguriju, vodio u Cisalpinsku Galiju i Etruriju, do južne Italije i Sicilije. Posljedica boravka u Italiji bilo je osnivanje Pompeja i Herkulanuma, a na Siciliji kod Agirijuma i svetišta u čast Geriona i Jola, njegovog vjernog prijatelja koji ga je uporno i nesebično pratio na junačkim pothvatima. I istočni Jadran tradicija je povezala s Heraklom kuda ga je, duž jadranske obale i Epira, put vodio do grčke domovine.²⁶ Na te događaje podsjeća još uvijek toponim Hilički poluotok (Bosiljina) nazvan po Heraklovom sinu Hilu.²⁷ U neposrednom zaleđu istočnojadranske obale uz skulpturu Herakla iz okolice Trebinja²⁸, ovaj prsten s prikazom Geriona može biti još jedna potvrda širenja Heraklova kulta.

²⁵ M. Noussia-Fantuzzi, *op. cit.* (8), 239-240. Alesiju Heraklo osniva nakon što je učinio niz dobrih dijela te ukinuo i običaj ubijanja stranaca. Gali su sebe smatrali njegovim i Galatinim potomcima. Usp. B. Pavlek, *op. cit.* (17) 5-17

²⁶ N. Cambi, »Istočna obala Jadrana i grčka mitologija«, *Antički Grci na tlu Hrvatske*, Galerija Klovićevi dvori, Zagreb 2010., 183.

²⁷ *Ibidem*

²⁸ M. Grbić, *Grčka i rimska plastika u Narodnom muzeju u Beogradu*, SANU, CCCXXII, Arheološki institut knj. 4, Beograd 1958., 8.

THE IMAGE OF GERYON ON A BRONZE RING FROM OŠANIĆI BY STOLAC

Snježana Vasilj

The hill fort in Ošanići by Stolac in Herzegovina, defined as a tribal centre of the Illyrian Daorsi, is a well-known example of a proto-urban settlement in the immediate hinterland of the eastern Adriatic coast. Excavations conducted from 1963 to 1990 revealed the remains of architecture characteristic of the Hellenistic period and heterogeneous archaeological material. Particularly interesting are some examples of jewellery as a ring with a unique iconographic depiction of Geryon.

This is a heavy bronze ring with a round decorative plaquette on which there is an image of Geryon. While the emphasised musculature of the upper part of the body is shown face-on, the legs are in profile. What makes it so special is that there are three heads on a single torso, the middle shown from the nape while the other two, almost on the shoulders, are given in left and right profile. Although the features are indistinguishable in their details, the heads are protected by helmets with emphatic crests; on the right-hand side example, a facial shield can be seen. In the left hand side there is a *peltis*, a small round shield, and in the right hand, a short sword, or *ksifos*. Parts of the armour can be made out on the body, buckled around the waist with a belt and a series of strips spread fan-wise around the hips, while the shins are protected with greaves. At the side there are two symbolic motifs – the goblets of Helios.

Geryon, a triple-headed giant with three bodies joined at the waist and six arms, the lord of the island of Erytheia, where, in the distant west, he kept his herd famed for its beauty, belongs to the context of the 10th labour of Hercules. He is often described in ancient sources, after which depictions in visual art were made. In Greece and the eastern Mediterranean, Geryon was presented with three bodies joined at the waist, which is visible on Attic black figure vases from the last decades of the 6th century BC, while in the west he is shown with three heads on a single body. For this reason, the iconography described allows this ring to be considered within traditions then current in the western Mediterranean, where, somewhere in southern Spain, lay Erytheia, the home of Geryon. Since similar finds on Sardinia as well as southern Italy and Sicily are characterized by the same kind of iconography, the origin of the ring might, according to the characteristics of its technology and workmanship, be connected to one of the goldsmith workshops that were at work in that area from the last decades of the 6th and during the 5th and 4th century BC.